

Antipsychiatrické hnutí

doc. MUDr. Radovan Přikryl, Ph.D.

Psychiatrická klinika LF MU a FN Brno

Počátky antipsychiatrického hnutí se datují do šedesátých let minulého století. Jeho tehdejší představitelé, pocházející zejména z řad psychiatrů a psychologů, kritizovali tehdy platné postoje psychiatrie. Za hlavního ideologa hnutí je považován profesor psychiatrie Thomas Szasz. Antipsychiatrie odmítala uznat existenci duševních onemocnění jako projevů nemoci, naopak je považovala za přirozenou reakci jedince na psychosociální stres. Původní ideje antipsychiatrického hnutí se však dlouho nezachovaly. Jednalo se totiž o směr, který byl myšlenkově značně různorodý, stabilitě hnutí nepříspěl ani silný odpor tradičně orientovaných psychiatrů. Antipsychiatrie kromě rozporuplných názorů přinesla psychiatrii také řadu pozitivních skutečností. Poukázala na komplexnost duševních poruch, přispěla k deinstitucionalizaci psychiatrické péče.

Klíčová slova: antipsychiatrie, deinstitucionalizace, Foucault, Szasz.

Antipsychiatry movement

The origin of the antipsychiatry movement dates back to the 1960s. Its representatives of those days, coming primarily from the ranks of psychiatrists and psychologists, criticized the then position of psychiatry. Thomas Szasz, professor of psychiatry, is considered to be the principal ideologist of the movement. The antipsychiatry refused to recognize the existence of mental diseases as symptoms of the disease; on the contrary, it regarded them as a natural response of an individual to the psychosocial stress. However, the original ideas of the antipsychiatry movement were not preserved for long. Actually, it was the trend which demonstrated mixed ideas; the stability of the movement was also eroded by strong resistance of traditionally oriented psychiatrists. Apart from its inconsistent views, the antipsychiatry has brought a number of positive facts into psychiatry. It pointed out comprehensiveness of mental disorders and has helped to deinstitutionalize the psychiatric care.

Key words: antipsychiatry, deinstitutionalization, Foucault, Szasz.

Psychiat. pro Praxi 2010; 11(1): 40–41

Počátky antipsychiatrického hnutí se datují do šedesátých let minulého století. Jeho tehdejší představitelé, pocházející zejména z řad psychiatrů a psychologů, kritizovali tehdy platné postoje psychiatrie. Antipsychiatrické hnutí nepovažovalo psychické poruchy za duševní onemocnění, ale za fyziologické reakce na sociální prostředí. Pozdější formované mírnější směry antipsychiatrického hnutí se zaměřovaly na analýzu společenské role psychiatrie, odmítaly užívání neprověřených léčebných postupů a bojovaly proti nálepkování duševně nemocných. Antipsychiatrické hnutí se zformovalo jako reakce na domnělou přílišnou orientaci psychiatrie na biologické způsoby léčby v polovině dvacátého století. Ve třicátých letech minulého století byla do psychiatrie uvedena elektrokonvulzivní léčba, od padesátých let bylo do klinické praxe uvedeno první antipsychotikum (chlorpromazin) a záhy následovala další psychofarmaka, z nichž mnohá jsou užívána do současnosti. Zejména rozvoj psychofarmakoterapie znamenal proměnu psychiatrických zařízení, která se díky možnosti cíleného ovlivnění projevů duševních nemocí mohla začít formovat do podoby blízké současnosti. V psychiatrii zavládl optimismus, že psychofarmaka vyřeší pokud ne všechny, tak většinu psychiatric-

kých onemocnění. Tento názor byl podporován farmaceutickým průmyslem (1, 2).

Mezi zakladatele a hlavní představitele antipsychiatrického hnutí v době jeho založení patřili psychiatři Laing, Scheff, Torrey, psycholog Foucault či sociolog Goffman. Za hlavního ideologa hnutí je považován profesor psychiatrie Thomas Szasz. Antipsychiatrie odmítala uznat existenci duševních onemocnění jako projevů nemoci, naopak je považovala za přirozenou reakci jedince na psychosociální stres. Psychiatrie byla považována za nástroj společenského zájmu, který užíval represivní postoje vůči problematickým jedincům. Martin Jarolímek ve svém článku zabývajícím se problematikou antipsychiatrie uvádí příklad argumentace antipsychiatrů: „Letí hejno ptáků určitým směrem. Najednou se jeden z nich oddělí a letí jinam. Kdo může posoudit, čím směr je správný, zda zbytku hejna, či samotného jedince?“ (3).

Thomas Szasz, jeden ze zakladatelů antipsychiatrického hnutí, byl psychoanalyticky orientovaným profesorem psychiatrie na Státním lékařském středisku při newyorské státní univerzitě v Syracuse ve státě New York. Psychiatrii považoval za sociální instituci sloužící ke společenskému potlačení „odlišného“ chování. V konečném důsledku pak popíral existenci jakýchk-

koliv duševních poruch. Jeho tři nejznámější knihy se jmenují Mýtus duševní nemoci, Továrna na bláznů a Ideologie a šílenství. Thomas Szasz vycházel z myšlenek, že ne všechny psychické poruchy jsou psychiatrickými chorobami. Deklaroval, že duševní zdraví je složitá věc, a proto nemůže být předepisována pouhou medicínou, protože duševní nemoc bývá často důsledkem sociální patologie. Institucionálně aplikovaná psychiatrie může tedy někdy z duševně zdravého jedince vytvořit člověka pomateného a duševně nemocného. Thomas Szasz ve své knize doslova říká: „Na rozdíl od situace u většiny tělesných chorob neexistují žádné krevní nebo jiné biologické testy, které by byly schopné potvrdit nebo vyvrátit přítomnost duševní nemoci. Kdyby se takový test vyvinul, potom by příslušný stav přestal být duševní nemocí a namísto toho by byl překlasifikován jako symptom tělesného onemocnění.“ (3, 4).

Za představitele umírněnějšího směru antipsychiatrického hnutí je považován Michel Foucault. Zaměřoval se zejména proti stigmatizaci duševně nemocných a jejich nálepkování ve společnosti. Bojoval proti rozdělování lidí na „normální“ a „bláznů“. Varoval před nepřiměřeným užíváním psychofarmak či elektroléčby. Preferoval naopak alternativní přístupy šetrnější

k lidskému tělu, jako jsou zejména psychologické metody. Odmítal také nedobrovolné hospitalizace psychoticky nemocných v psychiatrických zařízeních. Schizofrenii totiž interpretoval jako reakci na stresovou situaci, považoval ji proto za psychologické zhroucení. Domníval se, že zkušenost získaná během psychoticky narušeného prožívání reality může vést k osobnostnímu růstu jedince. Podávání antipsychotik však tento pro jedince obohacující proces naruší (5).

Původní ideje antipsychiatrického hnutí se však dlouho nezachovaly. Jednalo se totiž o směr, který byl myšlenkově značně různorodý včetně případných osobních antipatií svých představitelů. Stabilitě hnutí nepřispěl ani silný odpor tradičně orientovaných psychiatrů podporovaný mocným farmaceutickým průmyslem. Antipsychiatrie kromě rozporuplných názorů přinesla psychiatrii také řadu pozitivních skutečností. Poukázala na skutečnost, že duševní onemocnění není pouze stavem narušených receptorů v mozku, který se dá jednoduše vyřešit podáním příslušného léku. Pomohla také deinstitucionalizaci psychiatrické péče tím, že veřejnost seznámila s nevyhovujícími podmínkami léčby

v mnoha psychiatrických institucích a tím umožnila jejich postupnou nápravu.

Michal Černoušek považoval antipsychiatrii za sebereflexi oboru psychiatrie, která ovšem došla tak daleko, že popřela povahu psychiatrie jako medicínského oboru sloužícího pomoci nemocným a shledala ji sociálně-administrativním nástrojem segregace lidí. Je paradoxní, že i když bojovala proti nálepkování, sama antipsychiatrie se stala obětí tohoto fenoménu. Mnohé, často rozdílné, ale i oprávněně kritické pohledy na psychiatrii byly totiž označovány za projevy jediného hnutí s názvem antipsychiatrie, což napomohlo diskreditaci mnoha rozumných postojů a názorů antipsychiatrie (4).

Je smutným paradoxem, že v současnosti jsou antipsychiatrické myšlenky ve značně deformované podobě nesený různými organizacemi, z nichž dominuje tzv. Občanská komise pro lidská práva. Ta je však pouze výkonnou složkou scientologické církve, která se ostře vymezuje vůči psychiatrii a psychiatrům vůbec. Tato organizace na svých webových stránkách informuje, že psychiatrie není vůbec vědecko-medicínský obor či že stále používá „brutální“

terapeutické techniky, jako jsou elektrošoky či operace na mozku (www.cchr.cz). Tyto nové antipsychiatrické postoje mají tedy na rozdíl od klasických idejí antipsychiatrického hnutí jednoznačně negativní vliv nejen na psychiatrii jako medicínský obor, ale především na psychiatrické pacienty samotné.

*Tato práce byla podpořena
výzkumným záměrem Ministerstva školství,
mládeže a tělovýchovy ČR MSM002162404.*

Literatura

1. Jandourek J. Sociologický slovník. Praha, Portál 2001: 28.
2. Hartl P, Hartlová H. Psychologický slovník. Praha, Portál 2000: 49.
3. Jarolíněk M. Antipsychiatrie včera a dnes. Literárky v síti, 2004: 23.
4. Černoušek M. Šílenství v zrcadle dějin. Praha, Grada Avicenum 1994: 26.
5. Foucault M. Psychologie a duševní nemoc. Praha Dauphin 1999.

doc. MUDr. Radovan Příkryl, Ph.D.

Psychiatrická klinika LF MU a FN
Jihlavská 20, 625 00 Brno
rprikryl@fnbrno.cz